

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ І ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.433

Пархомець М.К.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри аграрного бізнесу і обліку
Тернопільський національний економічний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Постановка проблеми. Інтеграція України у світове співтовариство обумовлює підвищувати рівень конкурентоспроможності усіх галузей як сільського господарства, так і переробної промисловості. В ринкових умовах посилюється конкурентна боротьба за ринки збуту продукції, підвищення її якості та зменшення собівартості. На жаль, виробництво сільськогосподарської продукції у більшості господарств усіх регіонів України характеризується високою трудомісткістю і собівартістю продукції. Тому підвищення конкурентоспроможності усіх галузей є надзвичайно актуальною проблемою, що і зумовило вибір теми для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів забезпечення конкурентоспроможності як сільськогосподарської продукції, так і аграрних підприємств в цілому, присвячені наукові праці вітчизняних вчених В. Андрійчука, С. Кваші, П. Канінського, Ю. Лузана, М. Маліка, П. Саблука та багатьох інших науковців [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8; 10; 11; 12; 14]. Водночас в умовах глобалізації економіки наукові дослідження вимагають комплексного відображення конкурентоспроможності основних галузей сільського господарства за регіонами України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка організаційно-економічних засад підвищення конкурентоспроможності основних галузей сільського господарства за регіонами України в умовах ринкових трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, усіх галузей та підприємств загалом в умовах глобалізації світової економіки має бути одним із найважливіших стратегічних завдань економіки АПК України.

Конкурентоспроможність агропродовольчої продукції має такі основні складові – якість, ціна та собівартість. Забезпечення якості є пріоритетною проблемою у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Конкурентоспроможність розглядається як співвідношення якості з рівнем ціни і собівартістю, що забезпечує вигідну прибутковість галузі й вигідне розміщення товаровиробника на сегментах продовольчого ринку.

У наукових працях вітчизняних економістів [3; 4; 5; 6; 9] конкурентоспроможність підприємства висвітлюється по-різному, зокрема: збереження лідируючих позицій в економіці; здатність суб'єкта господарювання виробляти конкурентоспроможну продукцію і на цій основі отримувати прибуток; здатність прибутково виробляти й реалізовувати товарну продукцію за ціною, не вищою і за якістю не гіршою, ніж у будь-яких інших ринкових контрагентів у своїй ринковій ніші та ін. Незважаючи на різноманітність цих трактувань, спільним у них є те, що першочергове значення в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства, галузі належить конкурентоспроможності їх продукції.

Конкурентоздатність аграрної продукції є свого роду зовнішнім вираженням конкурентоздатності підприємства. Споживачі насамперед оцінюють імідж підприємства за рівнем конкурентоспроможності пропонованої продукції. А тому збільшення підприємств, що виробляють конкурентоспроможну однорідну продукцію сприяє поліпшенню результатів певної галузі. Наявність великої кількості конкурентоздатних виробників і галузей агропромислового виробництва свідчать про порівняно

високий рівень конкурентоспроможності регіону, а збільшення їх кількості підвищує конкурентоспроможність країни загалом.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств, як свідчить література [9, с. 18], це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватись до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури.

Для об'єктивного і повного відображення можливостей економічної здатності сільськогосподарських виробників, вчені ННЦ ІАЕ [3; 9] пропонують користуватися індексами конкурентоспроможності, які обчислюються шляхом ділення фактичного рівня рентабельності виробництва на розрахункові (нормативні) значення цих показників, що дає змогу порівнювати ці показники за окремими виробами, галузями, підприємствами і періодами часу.

Якщо величина індексу менша одиниці, це свідчить про відсутність умов виживання в конкурентній боротьбі та зумовлює переорієнтацію економічної діяльності підприємства. Рівність значення індексу одиниці зумовлює пошук нових варіантів розвитку виробництва і ринків збуту. Якщо індекс конкурентоспроможності перевищує одиницю на п'ять і більше позицій, це свідчить про правильність обраного економічного курсу виробничо-комерційної діяльності.

Для моніторингу рівня конкурентоспроможності продукції в основних галузях сільського господарства за регіонами України, вважаємо доцільним використати такий методичний підхід – провести розрахунок коефіцієнта доходності шляхом відношення доходу, отриманого від реалізації продукції, на 1 грн. повних витрат, пов'язаних із її виробництвом і збутом.

Економічну ефективність та конкурентоспроможність виробництва продукції проаналізуємо в основних галузях сільського господарства, зокрема: зернового господарства, буряківництва, картоплярства, молочно-м'ясного скотарства і свинарства.

Зернове господарство – основна галузь, яка забезпечує продовольчу безпеку країни та гарантує фінансово-економічне функціонування сільськогосподарських та переробних підприємств галузей АПК.

Аналіз показав, що виробництво зерна та його економічні показники в сільськогосподарських підприємствах за останні (2007–2009) роки мають суттєві коливання (табл. 1).

Таблиця 1

Ефективність виробництва зернових і зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік			2009 р. (+, -) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Зібрана площа, тис. га	7743,1	9607,8	9575,0	1831,0	-32,8
Вироблено продукції, тис. т	18619,6	35674,3	30565,4	11945,8	-5108,9
Урожайність з 1 га, ц	24,1	37,1	31,9	7,8	-5,2
Реалізовано продукції, тис. т	13331,0	24420,1	30093,2	16762,2	5673,1
Товарність продажу, %	71,6	68,5	98,5	26,9	30,0
Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн.	649,3	669,9	753,0	103,7	83,1
Середня ціна реалізації 1 т продукції, грн.	835,3	779,6	807,6	-27,7	28,0
Валовий прибуток (-збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн.	186,0	109,7	54,6	-131,4	-55,1
Рентабельність галузі, %	28,6	16,4	7,3	-21,3	-9,1

Як видно із таблиці 1, в сільськогосподарських підприємствах спостерігається чітка тенденція до збільшення собівартості продукції, що зумовлює зменшення валового прибутку, рівня рентабельності та конкурентоспроможності галузі.

Варто зазначити, що рівень урожайності зернових і зернобобових культур має значні коливання як по роках, так і регіонах України. Це свідчить про те, що урожайність аналізованих культур в значній мірі залежить від природних факторів. Водночас вона здійснює вагомий вплив на собівартість продукції. При цьому повна собівартість 1 т зерна упродовж 2007–2009 рр. збільшилась з 649,3 грн. до 753,0 грн. або на 16%. А реалізаційна ціна 1 т зерна за цей період зменшилась із 835,3 грн. (2007 р.) до 779,6 грн. (2008 р.) та 807,6 грн. (2009 р.). Все це зумовило зменшення прибутковості та рентабельності зернового господарства.

Виявлені тенденції щодо збільшення повної собівартості та зменшення реалізаційної ціни на продукцію зернової галузі зумовили нас здійснити поглиблений аналіз рівня коефіцієнта доходності продукції за регіонами та областями України. Отримані результати за коефіцієнтом доходності та іншими показниками ефективності функціонування зернової галузі сільськогосподарських підприємств регіонів України за 2007–2009 рр. наведено в таблиці 2.

Таблиця 2
Динаміка коефіцієнта доходності, урожайності та собівартості зернових і зернобобових культур за регіонами України

Регіони та області	2007 р.			2008 р.			2009 р.		
	урожайність культур, ц/га	повна собівартість 1 т зерна, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність культур, ц/га	повна собівартість 1 т зерна, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність культур, ц/га	повна собівартість 1 т зерна, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат
Донецький	17,2	781,5	1,03	30,8	692,3	1,06	22,8	761,1	0,96
у т. ч.: Донецька	17,1	801,6	0,94	30,8	675,1	1,09	24,1	775,9	0,95
Луганська	17,4	751,6	1,16	30,9	716,7	1,03	20,7	736,9	0,97
Карпатський	30,5	683,0	1,33	34,7	806,1	1,42	33,6	851,6	1,10
у т. ч.: Закарпатська	36,0	792,0	1,10	36,8	892,0	1,07	36,3	852,5	0,96
Івано-Франківська	27,3	746,3	1,20	32,4	898,3	0,91	32,5	985,7	0,95
Львівська	25,5	653,3	1,54	32,1	769,0	1,58	30,5	891,3	1,13
Чернівецька	36,3	601,8	1,33	39,8	737,4	1,10	38,2	855,9	1,13
Подільський	25,0	667,3	1,36	37,2	706,2	1,18	34,7	774,8	1,07
у т. ч.: Вінницька	23,7	674,7	1,27	41,0	668,5	1,13	37,0	748,4	1,07
Тернопільська	26,2	646,2	1,39	34,0	732,6	1,22	33,6	751,2	1,17
Хмельницька	25,7	676,5	1,46	33,0	753,0	1,22	31,6	344,5	0,98
Поліський	25,9	635,1	1,37	30,4	733,8	1,14	30,1	755,1	1,06
у т. ч.: Волинська	22,7	728,9	1,17	27,7	759,8	1,15	25,2	784,7	1,09
Житомирська	23,1	679,4	1,32	29,6	836,1	1,02	31,1	769,7	1,04
Рівненська	24,2	649,5	1,32	29,5	726,6	1,13	27,8	828,1	0,99
Чернігівська	28,9	577,6	1,51	32,1	675,5	1,21	31,9	712,1	1,10
Придніпровський	16,0	675,6	1,15	34,2	606,6	1,20	26,8	702,9	1,10
у т. ч.: Дніпропетровська	16,3	698,3	1,17	34,0	611,0	1,21	26,1	711,2	1,08
Запорізька	15,8	687,7	1,06	32,5	613,1	1,19	24,5	699,1	1,05
Кіровоградська	15,7	634,3	1,21	36,1	595,2	1,18	29,4	696,9	1,16
Причорноморський	16,9	703,8	1,11	30,1	663,8	1,19	25,0	771,2	1,04
у т. ч.: АР Крим	22,6	645,9	1,19	28,3	713,5	1,21	24,4	880,2	0,93
Миколаївська	12,3	767,8	1,00	28,7	659,7	1,22	27,6	726,2	1,11
Одеська	15,0	700,2	1,11	30,4	637,5	1,20	24,0	742,9	1,05
Херсонська	16,0	746,3	1,08	32,9	673,3	1,21	23,9	776,4	1,05
Східний	26,4	661,4	1,40	40,1	650,6	1,14	32,8	767,5	1,02
у т. ч.: Полтавська	29,1	576,5	1,43	43,7	609,6	1,21	37,9	708,2	1,14
Сумська	24,2	644,4	1,36	35,7	706,7	1,08	30,6	809,1	0,92
Харківська	24,0	605,2	1,38	38,8	664,6	1,11	26,7	824,3	0,93
Центральний	28,7	629,1	1,36	42,3	715,1	1,08	42,7	732,3	1,11
у т. ч.: Київська	28,8	604,1	1,41	40,0	746,4	1,05	38,5	762,7	1,07
Черкаська	28,7	635,7	1,30	44,4	687,8	1,10	46,0	708,6	1,22
Україна	24,1	649,3	1,29	37,1	669,9	1,16	31,9	753,0	1,07

Як видно з таблиці, коефіцієнт доходності зернової галузі в середньому по Україні зменшився із 1,29 в 2007 р. до 1,16 в 2008 р. і 1,07 в 2009 р. За цей період збільшилась кількість збиткових областей і навіть регіонів щодо виробництва продукції зернових і зернобобових культур. Так, наприклад, якщо у 2007 р. збитковою галузь зернового господарства була лише в аграрних підприємствах Донецької області, то в 2009 р. ця галузь стала збитковою у Донецькій, Луганській (Донецький регіон), Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій і Рівненській, АР Крим, Сумській і Харківській, всього 9 областей. На низькому економічному рівні функціонувала галузь зернового господарства також і в Житомирській, Запорізькій, Одеській та Херсонській областях, в яких коефіцієнт доходності галузі знаходився у межах 1,04–1,05.

Дослідження показали, що галузь зернового господарства має значні регіональні відмінності за обсягом виробництва, рівнем урожайності, собівартості продукції та ціною реалізації зерна. Так, наприклад, найменшу урожайність зернових і зернобобових культур в середньому за 2007–2009 рр. мали такі регіони: Донецький (23,6 ц/га), Причорноморський (23,7 ц/га), Придніпровський (25,7 ц/га) та Поліський (28,8 ц/га), що відповідно на 6,3–1,1 ц/га менше, ніж мала у середньому (29,9 ц/га) Україна.

Порівняно найбільшу урожайність зернових і зернобобових культур в середньому за 2007–2009 рр. мали аграрні підприємства Центрального регіону (37,9 ц/га), що порівняно із Донецьким регіоном і в середньому по країні більше відповідно на 60,6–26,8%. Найбільший вклад у загальнодержавний обсяг виробництва зерна в середньому за 2007–2009 рр. внесли такі регіони: Східний (19,7%), Причорноморський (17,6%), Придніпровський (16,4%), Подільський (13,4%) та Центральний (11,7%). Така значна різниця в урожайності зернових і зернобобових культур обумовлена цілою низкою зовнішніх і внутрішніх факторів.

Рівень урожайності, як показав аналіз, здійснює вагомий вплив на собівартість продукції. Це положення підтверджується даними таблиці 2 як по роках, так і по областях і регіонах. Аналізовані дані є підставою вважати, що підвищення урожайності усіх культур та зменшення їх собівартості – це основні фактори, що сприятимуть збільшенню коефіцієнта доходності продукції, а відтак – основний напрям підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва та підприємства загалом.

Цукрові буряки – формують галузь, яка має забезпечувати ефективний розвиток харчової промисловості, виробництво необхідного обсягу конкурентоспроможної продукції, збільшувати її експорт та зміцнювати економіку як АПК, так і країни загалом. Аналізована галузь за останні три роки функціонує нестабільно, допускаючи значні коливання за обсягом виробництва і продажу продукції, показниками економічної ефективності галузі в сільськогосподарських підприємствах України (табл. 3).

Таблиця 3

Ефективність виробництва цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік			2009 р. (+, -) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Зібрана площа, тис. га	419,0	303,1	261,0	-158,0	-42,1
Вироблено продукції, тис. т	13317,8	11324,5	8176,0	-5141,8	-3148,5
Урожайність з 1 га, ц	317,8	373,6	313,3	-4,5	-60,3
Реалізовано продукції, тис. т	7128,3	5979,4	3413,5	-3714,8	-2264,6
Товарність продажу, %	53,5	52,8	41,8	-11,7	-11,0
Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн.	179,9	209,2	305,2	125,3	96,0
Середня ціна реалізації 1 т продукції, грн.	160,0	224,0	418,1	258,1	194,1
Валовий прибуток (-збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн.	-19,9	14,8	112,9	132,8	98,1
Рентабельність галузі, %	-11,1	7,1	37,0	48,1	29,9

Як видно з таблиці, зібрана площа цукрових буряків упродовж 2007–2009 рр. зменшилась відповідно з 419,0 тис. га до 261,0 тис. га, або в 1,6 разу. За аналізований період сільськогосподарські підприємства країни зменшили обсяг виробництва цукрових буряків на 5141,8 тис. т, продажу – на 3714,8 тис. т, урожайність – на 4,5 ц та рівень товарності на 11,7%. Низький рівень товарності цукрових буряків обумовлений збутом продукції на давальних умовах, тобто більшість господарств країни здає цукрові буряки в рахунок оплати за їх переробку на цукор.

Повна виробнича собівартість в розрахунку на 1 га зібраної площі цукрових буряків збільшилась з 5720,8 грн. у 2007 р. до 9561,9 грн. у 2009 р. або на 67,1%. При цьому за аналізований період збільшились витрати на виробництво і збут 1 т цукрових буряків відповідно із 179,9 грн. (2007 р.) до 305,2 грн. (2009 р.), або в 1,7 разу.

Збитковість галузі у попередні роки (2007 р., рентабельність – 11,1%) зумовила власників цукрових заводів підвищити закупівельні ціни на сировину. Так, наприклад, середня ціна реалізації 1 т цукрових буряків у країні збільшилась упродовж 2007–2009 рр. із 160,0 до 418,1 грн., або в 2,6 раза, що сприяло підвищенню рентабельності галузі.

Варто зазначити, що повна собівартість 1 т цукрових буряків за останні п'ять (2005–2009) років збільшилась у країні майже у 2,5 разу, а в деяких регіонах значно більше. Все це зумовлює постійно підвищувати реалізаційні ціни, в результаті роздрібні ціни на цукор зросли у декілька разів, зменшилась його конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Така негативна тенденція щодо розвитку галузі зумовила нас детальніше проаналізувати економічну ефективність виробництва цукрових буряків за регіонами України. Показники урожайності, повної собівартості продукції та її конкурентоспроможності за регіонами і областями країни наведено в таблиці 4.

Встановлено, що в тих областях, де вища врожайність цукрових буряків, тим менша собівартість продукції, що сприяє підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі. Так, наприклад, найвищу урожайність і найменшу собівартість цукрових буряків у Карпатському регіоні, як видно з таблиці 4, мали: Львівська область; у Подільському – Хмельницька; у Поліському – Рівненська; у Східному – Полтавська та в Центральному – Черкаська область. При цьому із названими

показниками у переважаючій більшості вказаних областей тісно корелює коефіцієнт доходності, що відображає конкурентоспроможність продукції.

Таблиця 4

Динаміка доходності, урожайності та собівартості цукрових буряків за регіонами України

Регіони та області	2007 р.			2008 р.			2009 р.		
	урожайність цукрових буряків, ц/га	повна собівартість 1 т буряків, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність цукрових буряків, ц/га	повна собівартість 1 т буряків, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність цукрових буряків, ц/га	повна собівартість 1 т буряків, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат
Донецький	103	233,3	0,57	191	333,2	0,58	-	-	-
Карпатський	299	174,2	0,95	355	196,3	1,03	331	293,5	1,76
у т.ч.: Івано-Франківська	227	200,9	0,71	269	235,9	0,78	256	371,9	1,27
Львівська	308	165,5	1,04	366	193,5	1,03	357	270,8	2,01
Чернівецька	320	187,5	0,84	338	191,5	1,15	129	456,0	0,62
Подільський	331	178,7	0,88	361	240,0	1,07	310	311,4	1,44
у т.ч.: Вінницька	296	205,9	0,66	360	238,1	0,81	290	310,9	0,90
Тернопільська	350	157,1	1,18	331	280,1	1,36	320	352,7	1,86
Хмельницька	377	153,0	1,06	414	180,0	1,19	326	257,7	1,71
Поліський	312	168,7	0,97	357	223,2	0,93	333	357,5	1,00
у т.ч.: Волинська	279	166,1	0,87	316	261,8	0,71	307	317,7	1,00
Житомирська	309	211,1	0,79	308	265,1	0,82	205	387,8	0,71
Рівненська	331	142,0	1,26	371	195,7	1,16	364	410,5	1,05
Чернігівська	308	175,5	0,82	367	213,3	0,83	371	174,5	1,18
Придніпровський	198	213,9	0,71	247	152,5	1,38	344	199,2	1,64
у т.ч.: Дніпропетровська	172	218,1	0,74	248	236,0	0,79	344	200,1	1,21
Кіровоградська	211	212,8	0,70	365	145,1	1,46	280	199,2	1,67
Причорноморський	146	212,9	0,74	188	236,6	0,68	188	504,6	0,97
Східний	275	186,9	0,84	395	191,6	1,00	346	312,9	0,85
у т.ч.: Полтавська	302	188,0	0,84	421	185,3	1,01	373	334,2	0,81
Сумська	234	180,5	0,88	345	208,9	0,97	389	212,6	1,19
Харківська	240	187,9	0,82	296	205,6	1,00	200	290,7	0,89
Центральний	295	195,4	0,72	331	202,2	0,91	319	296,7	1,08
у т.ч.: Київська	312	212,6	0,65	335	223,2	0,86	302	328,2	0,94
Черкаська	269	170,6	0,85	327	177,6	0,98	341	257,5	1,31
Україна	294	179,9	0,89	356	209,2	1,07	315	305,2	1,37

Однак, крім собівартості на конкурентоспроможність, як видно з таблиці, вагомий вплив здійснює ціна реалізації продукції. Для прикладу, у Подільському регіоні Тернопільська область упродовж 2007–2009 рр. мала меншу урожайність і більшу собівартість цукрових буряків, ніж Хмельницька. Водночас завдяки вищій ціні реалізації продукції, коефіцієнт доходності з розрахунку на 1 т цукрових буряків в Тернопільській області був порівняно найвищий у Подільському регіоні.

Дослідження показали, що виробництво цукрових буряків в Україні має суттєві регіональні особливості, які обумовлені природно-кліматичними факторами і мають значну різницю між урожайністю та собівартістю продукції. Так, наприклад, урожайність цукрових буряків упродовж 2007–2009 рр., як видно з таблиці 4, була: у Донецькому регіоні 103–191 ц/га, Причорноморському – 146–188 ц/га, Придніпровському – 198–247 ц/га, що значно менше порівняно із середнім показником у країні.

Повна собівартість 1 т реалізованих цукрових буряків за аналогічний період була найвищою: у Донецькому регіоні – 233,3–333,2 грн., Причорноморському – 262–504,6 грн., що суттєво перевищує аналогічні показники України. Наведені показники переконують, що в ринкових умовах необхідно раціонально використовувати земельні ресурси, заощадливо витратити трудові, матеріальні та грошові ресурси. Цьому може сприяти тільки зональна (регіональна) спеціалізація на виробництві сільськогосподарської продукції. Вирощування цукрових буряків, на наш погляд, у Донецькому, Причорноморському, Придніпровському регіонах (за виключенням окремих районів Дніпропетровської та Кіровоградської областей) економічно не вигідно.

Бурякоцукрову галузь доцільно розвивати насамперед у Подільському, Центральному, Поліському, Східному регіонах та окремих (Львівська, Чернівецька) областях Карпатського регіону. У

вищеназваних регіонах доцільно зосередити інвестиції на застосуванні прогресивних, ресурсоощадливих технологій вирощування цукрових буряків та їх переробки, здійснювати належний організаційний рівень проведення сільськогосподарських робіт, що дасть змогу збільшити врожаї та зменшити виробничо-збутові витрати. А раціональне, заощадливе витрачання грошово-матеріальних засобів сприятиме зниженню собівартості виробництва цукросировини. При цьому поліпшення кондиційних характеристик сприятимуть підвищенню закупівельних цін. Все це разом взяте є основою для підвищення економічної ефективності бурякоцукрового виробництва, збільшення конкурентоспроможності кінцевої продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках та обсягу експорту.

Галузь картоплярства посідає вагоме місце у харчуванні населення. За останні три роки зібрана площа картоплі у сільськогосподарських підприємствах країни збільшилась з 13,0 тис. га до 18,1 тис. га або на 5,1 тис. га (табл. 5).

Таблиця 5

Ефективність виробництва картоплі в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік			2009 р. (+, -) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Зібрана площа, тис. га	13,0	15,4	18,1	5,1	2,7
Вироблено продукції, тис. т	254,6	307,1	376,7	122,1	69,6
Урожайність з 1 га, ц	195,3	199,5	208,1	12,8	8,6
Реалізовано картоплі, тис. т	160,8	238,2	296,4	135,6	58,2
Товарність продажу, %	63,2	77,6	78,7	15,5	1,1
Повна собівартість 1 т реалізованої картоплі, грн.	823,8	1048,6	1132,3	308,5	83,7
Середня ціна реалізації 1 т картоплі, грн.	1027,1	1131,5	1278,7	251,6	147,2
Валовий прибуток (-збиток) на 1 т реалізованої картоплі, грн.	203,3	82,9	146,2	-57,1	63,3
Рентабельність галузі, %	27,4	7,9	12,9	-14,5	5,0

Виробництво картоплі у 2009 р., як видно з таблиці, збільшено до 376,7 тис. т, або порівняно з 2007 р. – на 122,1 тис. т та з 2008 р. – на 69,6 тис. т. За аналізований період підвищилась урожайність картоплі з 195,3 ц/га до 200,1 ц/га, або на 12,8 ц/га.

Водночас зі збільшенням обсягів виробництва зросла і продаж картоплі підприємствами. Так, у 2009 р. було реалізовано картоплі 296,4 тис. т, що на 135,6 тис. т більше, ніж у 2007 р. та на 58,2 тис. т порівняно з 2008 р.

Аналіз показав, що за досліджуваний період суттєво зросла собівартість виробництва картоплі. Для прикладу, якщо у 2007 р. повна собівартість 1 т реалізованої картоплі становила 823,8 грн., то у 2009 р. вона збільшилась до 1132,3 грн., або на 37,4%. За цей період ціна реалізації 1 т картоплі зросла відповідно із 1027,1 грн. до 1278,7 грн., або на 24,5%. Випереджаючі темпи зростання собівартості порівняно із ціною одиниці продукції обумовили зменшення прибутковості та рівня рентабельності галузі. Все це зумовило нас здійснити аналіз економічної ефективності виробництва картоплі за регіонами та областями України. Показники урожайності, доходності, та повної собівартості картоплі наведено у таблиці 6.

Як видно з таблиці, показники коефіцієнта доходності, урожайності та повної собівартості картоплі мають значні коливання за регіонами та областями. Так, наприклад, порівняно найвищої і стабільної урожайності картоплі досягли виробники Поліського регіону. Там упродовж 2007–2009 рр. середня урожайність картоплі становила відповідно 169,2–170,5 ц/га. Найкращих результатів з виробництва картоплі в Поліському регіоні досягли Житомирська та Чернігівська області. Так, в середньому за 2007–2009 рр. господарства Житомирської області отримали серед областей України порівняно найкращі показники: урожайності картоплі з 1 га зібраної площі – 182,5 ц, повної собівартості 1 т картоплі – 763,6 грн., ціни реалізації – 1137,9 грн. та коефіцієнта доходності на 1 грн. витрат, пов'язаних із виробництвом і реалізацією картоплі – 1,49.

Поліський регіон вніс найбільшу частку (25,4%) в загальний обсяг виробництва картоплі в Україні. За обсягом виробництва картоплі у країні в середньому за 2007–2009 рр. займають регіони місця: Подільський – друге (18,1%), Карпатський – третє (16,4%), Східний – четверте (14,0%), Центральний – п'яте (10,9%). Саме ці п'ять регіонів мають зосереджувати зусилля та інвестиції на спеціалізації щодо виробництва, продажу картоплі та її переробки в межах України.

Варто зазначити, що порівняно найменшу урожайність картоплі, як видно з таблиці 6, мали такі регіони: Придніпровський (64,8–110 ц/га), Причорноморський (69,6–105,5 ц/га), Донецький (97,1–117,3 ц/га). Водночас ці регіони мали упродовж 2007–2009 рр. найбільшу собівартість 1 т картоплі, зокрема: Причорноморський – 1584,8–1434,0 грн./т, Донецький – 1272,0–1202,9 грн./т. При цьому в загальному обсягу виробництва картоплі у країні Донецький регіон займав 5,5%, Придніпровський – 5,4%, Причорноморський – 4,3%. Надто низька урожайність і висока собівартість картоплі

переконають про те, що у більшості областей вказаних регіонів економічно недоцільно вирощувати картоплю. Так, наприклад, урожайність і собівартість картоплі в середньому за 2007–2009 рр. становила відповідно: у Донецькій області 97,2 ц/га і 1388,4 грн., у Запорізькій – 75,0 ц/га і 1338,6 грн., у АР Крим – 133,8 ц/га і 1758,5 грн. Наведені показники за урожайністю картоплі значно менші, а за собівартістю – більші, ніж в середньому по Україні. Такі показники зумовили збитковість галузі у Запорізькій, Кіровоградській, АР Крим, Луганській областях. Все це свідчить, що на перспективу доцільно переглянути розміщення галузі картоплярства і зосередити її в тих регіонах і областях України, які мають порівняно найкращі природно-кліматичні умови ефективного виробництва продукції.

Таблиця 6

Динаміка доходності, урожайності та собівартості картоплі за регіонами України

Регіони та області	2007 р.			2008 р.			2009 р.		
	урожайність картоплі, ц/га*	повна собівартість 1 т картоплі, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність картоплі, ц/га ¹	повна собівартість 1 т картоплі, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	урожайність картоплі, ц/га ¹	повна собівартість 1 т картоплі, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат
Донецький	109,3	1272,0	1,11	117,3	1264,2	1,08	97,1	1202,9	1,17
у т. ч.: Донецька	98,2	1249,3	1,25	102,7	1393,6	1,20	89,9	1539,2	1,25
Луганська	122,7	1298,9	0,94	134,5	1112,9	0,91	106,7	760,0	0,95
Карпатський	154,9	806,3	1,46	144,8	1438,7	1,20	155,2	1430,6	1,50
у т.ч.:Закарпатська	165,7	797,7	1,75	162,7	1146,2	1,14	169,4	1312,4	1,17
Івано-Франківська	128,0	796,2	1,38	101,8	1399,3	1,15	135,9	979,0	1,60
Львівська	161,9	817,7	1,39	150,7	1578,5	0,59	157,5	1490,0	0,77
Чернівецька	161,8	798,0	1,45	148,8	1436,1	0,99	160,9	2123,9	1,12
Подільський	156,2	868,6	1,13	158,2	1253,5	0,84	167,1	1171,6	1,02
у т. ч.: Вінницька	103,8	1157,2	1,02	151,6	1539,8	0,74	154,1	1386,8	0,96
Тернопільська	153,3	858,0	1,16	136,8	1306,1	0,90	160,3	1028,0	1,08
Хмельницька	199,6	645,5	1,28	178,6	869,2	0,98	187,4	1013,2	1,08
Поліський	169,2	759,8	1,26	166,7	955,7	1,18	170,5	1219,6	1,26
у т. ч.: Волинська	133,6	1016,7	1,16	139,2	1110,1	1,02	144,9	1378,4	0,97
Житомирська	177,5	455,6	1,95	183,3	811,8	1,46	186,7	1008,0	1,31
Рівненська	165,9	809,9	1,34	154,9	1207,8	1,05	155,5	1624,1	1,01
Чернігівська	185,2	741,6	1,23	178,9	722,9	1,41	185,1	940,7	1,15
Придніпровський	64,8	1133,0	1,01	110,0	1069,9	1,15	90,4	1319,2	1,12
у т. ч.: Дніпропетровська	76,2	822,6	1,27	119,6	1129,2	1,14	92,3	1133,7	1,48
Запорізька	35,9	1331,1	0,68	97,0	1175,9	0,99	65,3	1606,9	0,91
Кіровоградська	61,9	1449,1	0,93	107,3	939,1	1,29	100,1	1380,1	0,93
Причорноморський	69,6	1584,8	1,03	105,5	1324,2	1,16	103,3	1434,0	1,14
у т. ч.: АР Крим	81,8	1995,5	0,72	143,6	1775,7	0,88	149,7	1632,8	0,98
Миколаївська	47,5	1706,2	1,03	91,5	1049,4	1,26	87,0	1359,1	1,21
Одеська	29,7	1649,2	1,05	55,6	983,9	1,60	51,4	1213,0	1,53
Херсонська	90,4	1122,2	1,53	102,4	1161,3	1,41	102,2	1325	1,12
Східний	151,5	801,6	1,28	132,9	923,7	1,23	135,1	1250,0	1,17
у т. ч.: Полтавська	145,0	1050,7	1,13	147,1	851,4	1,29	146,6	992,3	1,44
Сумська	163,2	586,9	1,40	141,1	640,9	1,53	154,7	1106,7	1,37
Харківська	145,8	802,9	1,38	109,1	1297,3	1,19	92,7	1771,0	0,80
Центральний	123,4	997,1	0,88	146,1	1026,2	1,01	140,6	1212,6	0,92
у т. ч.: Київська	138,9	634,4	1,17	154,8	772,7	1,31	145,8	918,7	1,18
Черкаська	88,6	1809,0	0,65	130,6	1473,9	0,74	132,1	1693,6	0,69
Україна	131,4	823,8	1,25	138,7	1048,6	1,08	139,3	1132,3	1,13

* Урожайність картоплі за усіма категоріями господарств.

Слід підкреслити, що допустили збиткове виробництво картоплі, як видно з таблиці 6, у Львівській, Вінницькій, Черкаській та інших областях, які порівняно мають сприятливі умови для розвитку галузі. Основною причиною збитковості галузі була низька урожайність і висока собівартість. Все це свідчить про нагальну потребу внесення органічних і мінеральних добрив, застосування новітніх ресурсоощадливих технологій, регулювання механізму економічних відносин і зокрема ціноутворення. При цьому залишається не вирішеною проблема виробничої інфраструктури, зберігання і збуту картоплі, постачання її у ті регіони, де постійний високий попит.

Найменше в середньому за 2007–2009 рр. було вироблено картоплі на одну особу: в Причорноморському регіоні (122,0 кг), у Донецькому (158 кг), Придніпровському (171 кг), Центральному (375 кг), що відповідно в 3,4–1,1 разу менше від середнього показника України (420 кг). Наведені показники свідчать про великий попит на картоплю у вищеназваних регіонах, що зумовлює нагальну потребу поліпшення постачання продукції з інших регіонів і областей, де виробництво на одну особу населення становить понад 800 кг (Поліський, Подільський, Карпатський, Сумська, Полтавська та інші області).

Значний попит і недостатня пропозиція картоплі обумовили суттєві коливання цін на продукцію. Так, найвищою ціною реалізації 1 т картоплі в середньому за 2007–2009 рр. була: у Причорноморському регіоні (1596,5 грн./т), у т. ч. Одеській області (1713,3 грн./т), Херсонській (1604,7 грн./т), АР Крим (1555,0 грн./т); Донецькому регіоні (1393,3 грн./т, у т. ч. Донецькій області (1712,8 грн./т); Карпатському регіоні (1305,3 грн./т), у т. ч. Чернівецькій (1660,3 грн./т), Закарпатській областях (1412,9 грн./т).

Молочне скотарство – одна із головних галузей тваринництва, яка відіграє надзвичайно важливу роль у виробництві цінних і незамінних продуктів харчування, забезпеченні населення робочими місцями та фінансово-економічного функціонування підприємств АПК.

За аналізований період в сільськогосподарських підприємствах виявлена негативна тенденція постійного зменшення поголів'я корів (табл. 7).

Таблиця 7

**Ефективність виробництва молока
в сільськогосподарських підприємствах України**

Показник	Рік			2009 р. (+, -) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Середньорічне поголів'я корів, тис. гол.	634,3	590,8	545,6	-88,7	-45,2
Вироблено молока, тис. т	2005,9	1988,5	2121,9	116,0	133,4
Надій на корову в рік, кг	3162	3365	3889	727	524
Собівартість 1 т виробленого молока, грн.	1137,0	1481,2	1552,6	415,6	71,4
Реалізовано молока, тис. т	1675,6	1728,3	1869,9	194,3	141,6
Товарність продажу, %	83,5	86,9	88,1	4,6	1,2
Повна собівартість 1 т реалізованого молока, грн.	1275,9	1697,8	1735,5	459,6	37,7
Середня ціна 1 т реалізованого молока, грн.	1452,5	1768,0	1760,3	307,8	-7,7
Валовий прибуток (-збиток) на 1 т реалізованого молока, грн.	176,6	70,2	24,8	-151,8	-45,4
Рентабельність галузі, %	13,8	4,1	1,4	-12,4	-2,7

Як видно з таблиці, у 2009 р. молочне стадо у аграрних підприємствах країни зменшилося порівняно з 2007–2008 рр. відповідно на 14–7,7%. Завдяки підвищенню продуктивності корів у 2009 р. було вироблено молока 2121,9 тис. т, що на 5,8–6,7% більше порівняно із 2007 і 2008 рр. За останні роки збільшено реалізацію і товарність продажу молока.

Дослідження показали, що за останні три роки випереджаючими темпами збільшується собівартість продукції порівняно із цінами. Так, повна собівартість 1 т молока збільшилась із 1275,9 грн. у 2007 р. до 1735,5 грн. у 2009 р., або на 36,0%, а ціна відповідно лише 21,2%. Все це стало основною причиною зменшення прибутковості й конкурентоспроможності молочного скотарства, зменшення поголів'я молочного стада, занепаду галузі. Такий стан розвитку молочного скотарства зумовив детальніше проаналізувати його за регіонами і областями, виявити регіональні особливості, причини занепаду та запропонувати основні організаційно-економічні напрями розвитку галузі. Основні показники, що характеризують розвиток молочного скотарства за регіонами та областями упродовж 2007–2009 рр. наведені у таблиці 8.

Як видно з таблиці, найбільший вклад у загальний обсяг виробництва молока внесли: Поліський регіон (18,1%), Карпатський (16,6%), Подільський (16,0%), Полтавська область (5,8%), Черкаська (4,2%) та деякі інші області. Ці регіони й області найбільше виробили молока на одну особу. Порівняно найменший рівень виробництва молока на одну особу за аналізований період виявлено: у Донецькому регіоні (103 кг), Придніпровському (165 кг), Центральному (173 кг), Причорноморському (211 кг), Харківській (174 кг) та інших областях.

Зменшення пропозиції молочної продукції в цих регіонах і областях обумовило підвищення попиту на молочну сировину та кінцеві молокопродукти. Це зумовлює владні структури, переробні підприємства поліпшувати планування щодо постачання готової молочної продукції в усі регіони і області країни.

Таблиця 8

Економічна ефективність виробництва молока за регіонами України

Регіони та області	Виробництво молока:		Повна собівартість 1 т реалізованого молока, грн.	Ціна реалізації 1 т молока (без дотацій і доплат), грн.	Коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат		Доплата і дотації на 1 т молока, грн.
	частка регіону в обсягу України, %	на одну особу населення, кг			без дотацій і доплат	враховуючи дотації і доплати	
Донецький	5,9	103	1663,6	1571,4	0,94	1,05	171,6
у т. ч.: Луганська	2,8	141	1546,3	1544,1	1,00	1,13	196,1
Донецька	3,2	83	1765,1	1595,1	0,90	0,99	150,2
Карпатський	16,6	329	1501,8	1531,2	1,02	1,24	324,1
у т. ч.: Львівська	6,2	290	1404,9	1505,1	1,07	1,32	354,4
Закарпатська	3,3	316	1635,0	1568,1	0,96	1,09	215,0
Подільський	16,0	463	1528,8	1728,9	1,13	1,33	307,6
у т. ч.: Тернопільська	3,6	392	1495,1	1801,4	1,20	1,44	347,9
Хмельницька	5,3	465	1544,6	1668,9	1,08	1,28	312,0
Поліський	18,1	466	1454,8	1552,8	1,07	1,31	359,7
у т. ч.: Волинська	4,1	467	1416,3	1546,8	1,09	1,35	498,7
Житомирська	5,2	473	1489,6	1542,8	1,03	1,27	352,5
Придніпровський	8,8	165	1694,5	1691,7	1,00	1,16	278,3
у т. ч.: Кіровоградська	3,0	339	1546,4	1553,3	1,00	1,17	265,7
Запорізька	2,5	164	1771,1	1630,9	0,92	1,06	246,0
Причорноморський	12,5	211	1639,7	1697,4	1,03	1,22	305,8
у т. ч.: Херсонська	2,7	288	1546,8	1605,0	1,04	1,40	560,1
Миколаївська	3,1	310	1682,5	1615,9	0,96	1,17	359,5
Східний	13,7	296	1515,5	1641,1	1,08	1,33	381,4
у т. ч.: Полтавська	5,8	448	1513,6	1705,5	1,13	1,39	405,2
Харківська	4,1	174	1612,4	1755,9	1,08	1,27	284,8
Центральний	8,4	173	1618,2	1740,3	1,08	1,29	349,1
у т. ч.: Черкаська	4,2	375	1523,1	1794,7	1,15	1,35	309,1
Київська	4,2	113	1711,0	1726,1	1,01	1,23	359,6
Україна	100	257	1551,0	1636,3	1,05	1,26	322,5

Варто зазначити, що за останні роки суттєво збільшилась собівартість молока. Найбільшу повну собівартість 1 ц молока мали регіони: Придніпровський (1694,5 грн.), Донецький (1663,6 грн.), Причорноморський (1639,7 грн.), Центральний (1618,2 грн.). Порівняно найменша собівартість 1 т молока була: у Поліському регіоні (1454,8 грн.), Карпатському (1501,8 грн.), Східному (1515,5 грн.), Подільському (1528,6 грн.). Значні коливання собівартості молока обумовлені як регіональними (зовнішніми), так і внутрішніми факторами. До основних зовнішніх чинників слід віднести природно-кліматичні, суттєве подорожчання промислової продукції (мінеральні добрива, комбікорми, пально-мастильні матеріали, обладнання тощо).

Внутрішні основні гальмівні чинники розвитку молочного скотарства – функціонування дрібних молочних ферм до 50 корів (понад 65%), низький рівень концентрації та спеціалізації молочного стада, застаріла технологія утримання та виробництва молока, особливо доїння корів, відсутність культурних пасовищ тощо.

Варто зазначити, що найголовнішим гальмівним чинником ефективності та конкурентоспроможності молочного скотарства є цінові відносини між виробниками продукції та її переробними підприємствами. З боку переробних підприємств часто-густо необґрунтовано занижуються ціни на молочну продукцію, відбуваються змови монополістів щодо зниження цін на молочну продукцію («Сільські вісті», 28.12.2007 р.; «Сільські вісті», 5.08.2011 р.), що призводить до збитковості та занепаду молочного скотарства.

Важливою підтримкою розвитку молочного скотарства в аграрних підприємствах упродовж 2007–2009 рр. була система державної дотації та доплат до реалізованого молока і м'яса (див. табл. 8, 10, 12). Для прикладу, фактична середня реалізаційна ціна 1 т молока в середньому за 2007–2009 рр. по країні становила 1636,3 грн., коефіцієнт доходності був на рівні 1,05, а враховуючи

державну доплату і дотації, закупівельна ціна відповідно збільшилася до 1958,8 грн., коефіцієнт доходності підвищився до 1,26 пунктів.

На жаль, починаючи з 2011 р. молочна та інші галузі тваринництва позбавлені державних дотацій і доплат, що негативно відіб'ється на подальшому їх розвитку.

Високу ефективність молочного скотарства і конкурентоспроможність продукції демонструють великі, спеціалізовані підприємства. Так, наприклад, великі, спеціалізовані підприємства: «Горинь» Ланівецького р-ну, «Іванівське» Тербовлянського, «Україна» Підволочиського р-ну Тернопільської області та підприємства інших областей переконують, що масштаб, концентрація й спеціалізація – це ті основні напрями, які дають змогу запроваджувати новітні, ресурсоощадливі технології, наукову організацію праці й ведення галузі, і на цій основі підвищувати конкурентоспроможність виробництва продукції.

Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства є поліпшення селекційно-племінної роботи, зокрема: розробка в регіонах чітких планів породного районування молочної, комбінованої та м'ясної продуктивності тварин; повсюдне (усі категорії господарств, особливо в населення) використання штучного осіменіння корів і телиць спермою плідників поліпшених порід за рекомендованою ротацією ліній [12]. Дослідження показали [12 : 17–18], що раціональний підбір тварин для запліднення треба проводити так: бугаїв з індексом молочності 5100–5500 кг і корів з надоем 4100–4500 кг, плідників з індексом молочності 7100–7500 кг та корів з надоем 5100–5500 кг. При такому підборі добре поєднуються регресія і домінування в успадкуванні корисних ознак тварин.

Виробництво м'яса великої рогатої худоби. За 2007–2009 рр. м'ясо-молочного скотарства є збитковим (табл. 9).

Таблиця 9

Ефективність виробництва м'яса яловичини в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік			2009 р. (+, -) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	1326,7	1158,5	1051,3	-275,4	-107,2
Вироблено м'яса у живій вазі, тис. т	193,0	178,7	168,2	-24,8	-10,5
Середньодобовий приріст живої маси худоби, г	399	423	438	39	15
Виробнича собівартість 1 т приросту живої маси, грн.	10029,2	12676,0	13889,2	3860,0	1213,2
Реалізовано продукції, тис. т	277,1	222,1	200,6	-76,5	-21,5
Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн.	8762,4	11013,6	12368,8	3606,4	1355,2
Середня ціна 1 т реалізованої продукції, грн.	5171,0	8355,3	8305,7	3134,7	3134,7
Валовий прибуток (-збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн.	-3591,4	-2658,3	-4063,1	-471,7	-1404,8
Рентабельність галузі, %	-41,0	-24,1	-32,8	-8,2	8,7

Як видно з таблиці, за аналізований період відбулося значне зменшення поголів'я великої рогатої худоби на м'ясо. Водночас суттєво збільшилася повна собівартість реалізованої продукції. Причиною цього є недотримання паритету цін на промислову (добрива, пально-мастильні матеріали, техніка тощо) та аграрну продукцію, низька продуктивність тварин. Так, середньодобовий приріст живої маси тварин на дорощуванні та відгодівлі не перевищує 440 г, що в 1,5–2 рази менше, ніж мають кращі підприємства. Низька продуктивність тварин та нееквівалентність ціноутворення призвели до збільшення собівартості продукції та збитковості галузі. Все це зумовило здійснити детальний аналіз за регіонами і областями країни, виявити регіональні особливості та напрямки відродження галузі.

Економічна ефективність виробництва м'яса та інші показники наведені у таблиці 10. Як видно з таблиці, виробництво м'яса усіх видів усіма категоріями господарств за регіонами і областями має суттєві відмінності. Так, наприклад, найбільшу частку м'яса у живій вазі у загальному обсягу країни виробили такі регіони: Центральний (22%), Придніпровський (14,9%), Причорноморський (13,6%), Карпатський (13,4%), Поліський (11,5%). Найменшу частку в загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів внесли наступні регіони: Донецький (7,6%), Подільський (7,9%), Східний (9,1%).

Важливою особливістю усіх регіонів та областей (крім Черкаської і Волинської), як видно з таблиці 10, є те, що вони виробили м'яса усіх видів на одну особу населення значно менше від рекомендованої норми споживання (78,0 кг). Найбільше виробили м'яса усіх видів на одну особу населення у Черкаській області (154,9 кг) і Волинській (80,8 кг). Менше половини рекомендованої

норми споживання на одну особу виробили такі регіони: Донецький (21,1 кг), Східний (31,3 кг), Подільський (36,5 кг), Причорноморський (36,7 кг) та ряд областей: Запорізька (31,4 кг), Чернігівська (33,9 кг) та інші.

Таблиця 10

Економічна ефективність виробництва м'яса яловичини у живій вазі за регіонами України в середньому за 2007–2009 рр.

Регіони та області	Виробництво м'яса всіх видів усіма категоріями господарств:		Повна собівартість 1 т реалізованої яловичини, грн.	Ціна реалізації 1 т м'яса яловичини (без дотацій і доплат), грн.	Коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат		Доплата і дотації на 1 т м'яса яловичини, грн.
	частка регіону в обсягу України, %	на одну особу населення, кг			без дотацій і доплат	враховано дотації і доплати	
Донецький	7,6	21,1	12759,8	6940,7	0,54	0,63	1182,1
у т. ч.: Луганська	2,4	19,7	10718,7	7585,0	0,71	0,81	1100,2
Донецька	5,2	22,0	13682,6	6605,8	0,48	0,57	1219,1
Карпатський	13,4	41,9	10299,9	7722,8	0,75	0,95	2043,6
у т.ч.: Івано-Франківська	3,3	45,6	10293,4	10072,4	0,99	1,21	2416,5
Закарпатська	2,6	40,3	10955,9	7058,5	0,64	0,74	1063,6
Подільський	7,9	36,5	9953,9	7193,8	0,72	0,89	1636,7
у т. ч.: Тернопільська	2,0	34,4	9358,8	6943,5	0,74	0,95	1990,1
Хмельницька	2,4	33,6	10626,0	7772,9	0,73	0,88	1601,1
Поліський	11,5	47,7	9866,0	6787,9	0,69	0,87	1774,1
у т. ч.: Чернігівська	2,0	33,9	9610,2	6980,1	0,73	1,21	1236,0
Волинська	4,4	80,3	1005,2	6750,1	0,67	0,80	2093,8
Придніпровський	14,9	45,0	11251,0	6806,3	0,65	0,68	872,0
у т. ч.: Кіровоградська	2,4	43,6	10024,9	7215,5	0,72	0,78	596,7
Запорізька	3,0	31,4	11704,3	6865,2	0,59	0,65	78,7
Причорноморський	13,6	36,7	11785,8	7190,6	0,61	0,88	2923,6
у т. ч.: Одеська	2,6	21,0	10945,4	6528,5	0,60	0,69	1012,4
АР Крим	7,2	58,6	12154,7	7621,6	0,62	1,05	5110,5
Східний	9,1	31,3	10557,9	6931,5	0,66	0,77	1236,0
у т. ч.: Полтавська	2,5	30,9	9801,6	6873,0	0,70	0,84	1404,8
Харківська	4,4	30,1	11328,9	7089,3	0,63	0,72	1304,1
Центральний	22,0	72,3	10551,7	7215,5	0,68	0,84	1606,8
у т. ч.: Черкаська	10,7	154,9	9722,6	7616,6	0,78	0,94	1515,8
Київська	11,3	47,8	11325,3	6825,3	0,60	0,75	1707,6
Україна	100	41,2	10826,6	7119,2	0,66	0,82	1712,4

Варто зазначити, що питома вага виробництва м'яса яловичини у живій вазі з розрахунку на одну особу за вказаними вище регіонами займала 40–45%. Наведені показники фактичного виробництва і рекомендованого споживання м'яса усіх видів, у т. ч. яловичини, свідчать про надзвичайно гостру проблему щодо забезпечення нашого населення м'ясом на рівні рекомендованої норми споживання. Для забезпечення населення України м'ясом на рівні рекомендованої норми споживання (на одну особу в рік – 78 кг) нам необхідно збільшити загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів з 1912 тис. т до 4140 тис. т у живій вазі, або у 2,2 разу.

Наведені показники переконують, що на місцях у кожній області, районі необхідно проводити надзвичайно велику організаційно-економічну роботу щодо зацікавлення усіх виробників у збільшенні обсягів виробництва м'яса. При цьому має бути значна підтримка виробників м'яса на місцях з боку держави: шляхом доплат і дотацій за реалізовану 1 т м'яса вищої категорії; виділення кредитів на пільгових умовах для розвитку м'ясного бізнесу; звільнення від податкового тиску до 5-ти років тощо.

Важливим напрямом підвищення ефективності виробництва м'яса яловичини є відновлення галузі м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах шляхом створення спеціалізованих великих підприємств, інтегрованих об'єднань. Мають збільшити поголів'я худоби фермерські господарства.

Значною невирішеною проблемою є висока собівартість вирощування і реалізації великої рогатої худоби. Порівняно найбільша повна собівартість 1 т живої ваги великої рогатої худоби в середньому за 2007–2009 рр. була: у Донецькому та Придніпровському регіонах (11251,0 грн./т), а найменшою – у Поліському (9866,0 грн./т) і Подільському (9953,9 грн./т).

Виявлено суттєві коливання повної собівартості продукції як по роках, так і за регіонами. Так, наприклад, найбільше збільшення рівня повної собівартості 1 т живої ваги худоби протягом 2007–2009 рр. допустили у Київській області (1,6 разу), Херсонській (1,6 разу), Донецькій (1,3 разу). Саме ці області мали найвищу повну собівартість 1 т продукції в 2009 р., зокрема: Донецька – 15121,9 грн., Херсонська – 14774,5 грн., Київська – 14297,0 грн., що на 22,3–15,6% більше від середнього аналогічного показника у країні. Значно більші коливання повної собівартості одиниці продукції виявлено у районах та сільськогосподарських підприємствах кожної області. Все це свідчить про те, що у кожному підприємстві, районі та області загалом необхідно проводити належну організаційно-економічну роботу щодо зменшення собівартості та трудомісткості не тільки продукції м'ясного скотарства, а й усього сільськогосподарського виробництва загалом.

Значним резервом здешевлення виробництва продукції тваринництва є організація і випасання худоби на залужених і культурних пасовищах в усіх регіонах України, як практикують це у передових країнах світу.

Галузь свинарства в сільськогосподарських підприємствах демонструє позитивні зрушення щодо збільшення поголів'я свиней, виробництва і реалізації продукції (табл. 11).

Таблиця 11

Ефективність виробництва м'яса свинини в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік			2009 р. (+, –) до:	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
Середньорічне поголів'я свиней, тис. гол.	2255,0	1973,7	2269,4	14,4	295,7
Вироблено продукції у живій вазі, тис. т	248,8	262,3	306,0	57,2	43,7
Середньодобовий приріст живої маси свиней, г	302	364	369	67	5
Виробнича собівартість 1 т приросту живої маси, грн.	8782,2	10288,3	11082,3	2300,1	794,0
Реалізовано продукції, всього, тис. т	241,2	242,7	248,2	7,0	5,5
Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн.	9263,7	11572,1	12540,4	3276,7	968,3
Середня ціна 1 т реалізованої продукції, грн.	6711,6	11601,1	14054,4	7342,8	2453,3
Валовий прибуток (–збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн.	–2552,1	29,0	1514,0	4066,1	1485,0
Рентабельність галузі, %	–27,5	0,3	12,1	39,6	11,8

Так, середньорічне поголів'я свиней у 2009 р. збільшилося порівняно із 2007–2008 рр. відповідно на 1–15%; виробництво м'яса – на 23–17%. За цей період, як видно з таблиці 11, підвищилась продуктивність тварин на дорощування й відгодівлі, збільшився обсяг реалізованої продукції.

За аналізований період суттєво зросла виробнича і повна собівартість відповідно на 26,2–35,4%, але й ціна реалізації 1 т продукції збільшилась з 6711,6 грн. (2007 р.) до 14054,4 грн. (2009 р.), тобто у 2,1 разу. Якщо галузь свинарства у 2007 р. була збитковою, то підвищення закупівельних цін у 2008–2009 рр. сприяло поліпшенню економічних показників та збільшенню доходності галузі.

Варто зазначити, що виробництво м'яса свиней у сільськогосподарських підприємствах кожного регіону та усіх областей у 2007 р. було збиткове (табл. 12).

Державна підтримка галузі у вигляді дотацій і доплат із розрахунку на 1 т реалізованої продукції в середньому по країні у 2007 р. становила 1761,3 грн., у 2008 р. – 2729,1 грн. і в 2009 р. – 524,8 грн. Саме ця підтримка сприяла підвищенню доходності та подальшому розвитку галузі свинарства. Для прикладу, якщо виробництво м'яса свиней у 2007 р. було збитковим в усіх областях, то із врахуванням дотацій і доплат держави прибуткову галузь мали: у 2007 р. – сім областей, у 2008 р. – майже усі (крім Житомирської і Полтавської), у 2009 р. – то же (крім Закарпатської, Луганської, Харківської).

Без дотацій і доплат збиткову галузь свинарства у 2008 р. мали, як видно з таблиці 12, такі регіони та області: Донецький, Поліський, Причорноморський, Східний та Закарпатська, Хмельницька і Кіровоградська. Збиткове свинарство у 2009 р. мали Закарпатська, Луганська, Харківська області.

Аналіз показав, що порівняно найвищий коефіцієнт доходності галузі свинарства за останні три роки в Україні мали такі області: Запорізька, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Сумська і Херсонська.

В більшості господарств нашої країни галузь свинарства розвивається за дрібнотоварним укладом виробництва, що є одним із головних гальмівних чинників ефективного виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції.

Подальший розвиток свинарства в сільськогосподарських підприємствах має здійснюватися на основі концентрації виробництва, внутрігосподарської спеціалізації та інтеграції, використанні

прогресивних, ресурсощадних технологій, організації літньо-табірного утримання свиней з випасанням маточного поголів'я на пасовищах із багаторічних трав.

Таблиця 12

Економічна ефективність виробництва м'яса свиней за регіонами України

Регіони та області	2007 р.			2008 р.			2009 р.		
	повна собівартість реалізації 1 т живої ваги, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат		повна собівартість реалізації 1 т живої ваги, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат		повна собівартість реалізації 1 т живої ваги, грн.	коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат	
		без дотацій і доплат	враховано дотації і доплати		без дотацій і доплат	враховано дотації і доплати		без дотацій і доплат	враховано дотації і доплати
Донецький	9483,2	0,71	0,89	11884,4	0,95	1,15	14066,1	0,99	1,06
у т. ч.: Донецька	9038,4	0,76	0,96	11591,0	0,97	1,18	12596,8	1,11	1,21
Луганська	10468,5	0,62	0,77	12,523,3	0,91	1,06	17389,1	0,80	0,81
Карпатський	9036,5	0,81	1,04	11303,2	1,10	1,35	12974,1	1,08	1,12
у т. ч.: Івано-Франківська	8014,6	0,78	1,11	10478,5	1,07	1,39	10640,2	1,42	1,50
Закарпатська	10063,9	0,69	0,90	13726,5	0,83	1,05	14421,6	0,93	0,94
Подільський	9697,9	0,69	0,85	11318,4	1,03	1,19	13118,9	1,12	1,16
у т. ч.: Тернопільська	9210,7	0,81	0,99	11873,6	1,05	1,27	11843,3	1,20	1,25
Хмельницька	9806,9	0,70	0,85	11432,8	0,93	1,08	15357,9	1,01	1,03
Поліський	9455,0	0,75	0,95	12284,7	0,94	1,31	13297,2	1,07	1,21
у т. ч.: Рівненська	7636,0	0,91	1,12	10845,8	1,04	1,93	13265,0	1,06	1,56
Житомирська	11278,0	0,62	0,75	14989,4	0,77	0,92	14611,4	1,02	1,05
Придніпровський	8489,6	0,78	1,00	10648,9	1,06	1,33	11769,1	1,18	1,20
у т. ч.: Запорізька	8265,7	0,84	1,18	9647,7	1,17	1,48	10760,3	1,33	1,37
Кіровоградська	9791,3	0,62	0,78	12037,3	0,94	1,11	13628,4	1,00	1,02
Причорноморський	10150,8	0,64	0,80	12139,1	0,93	1,14	13089,2	1,05	1,08
у т. ч.: Херсонська	8681,2	0,74	0,87	11018,6	1,05	1,25	12740,8	1,11	1,14
АР Крим	11150,6	0,61	0,81	12620,6	0,88	1,13	12783,6	1,06	1,08
Східний	10882,1	0,55	0,70	12955,0	0,87	1,07	12947,6	1,06	1,08
у т. ч.: Сумська	9532,7	0,62	0,80	11445,3	1,01	1,24	12104,4	1,16	1,30
Харківська	11995,3	0,49	0,62	13293,8	0,87	1,05	15230,8	0,88	0,90
Центральний	9446,0	0,76	0,96	12089,4	1,02	1,27	12724,4	1,09	1,13
у т. ч.: Черкаська	8441,9	0,73	0,95	11612,5	1,02	1,26	12339,3	1,10	1,14
Київська	10118,0	0,78	0,97	12542,3	1,01	1,28	13200,5	1,07	1,11
Україна	9263,7	0,72	0,91	11572,1	1,00	1,24	12540,4	1,12	1,16

Малі (50 основних і 100–150 разових маток) та середні (100 основних і 200–300 разових) ферми, як свідчить література [10, с. 22–23], доцільно розвивати на основі внутрігосподарської спеціалізації з поєднанням молочного скотарства, виробництва зерна і технічних культур. Такі розміри свиноферм необхідно розвивати у більшості сільськогосподарських підприємств кожного району, області.

Порівняно великі комплекси (250 основних і 750 разових маток) можуть функціонувати в окремих підприємствах району, області. У таких господарствах галузь свинарства є основною, додатковими можуть бути молочне скотарство, тісно пов'язане зі зерновими, технічними та кормовими культурами.

Висновки з даного дослідження. Зростання конкурентоспроможності аграрної продукції є основою для ефективного розвитку галузей та АПК в цілому.

Дослідження показали, що в усіх регіонах України виробляється сільськогосподарська продукція з низьким рівнем конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції можна досягнути шляхом концентрації й спеціалізації виробництва, використання новітніх, ресурсощадних технологій, підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, раціонального використання наявних ресурсів.

Належний рівень конкурентоспроможності трудомісткої аграрної продукції та її галузей має мати державну підтримку у вигляді дотацій і доплат, належне регулювання системи ціноутворення в АПК.

Література

1. Борисенко З. П. Конкурентна політика як фактор розвитку економіки України : монографія / З. П. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 345 с.

2. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Воскобойнік Ю. П., Шпикупяк О. Г., Камінський І. В. та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобойника. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 355 с.
3. Канінський М. П. Підвищення конкурентоспроможності продукції овочівництва : монографія / М. П. Канінський. – К., 2005. – 165 с.
4. Карпенко М. О. Конкурентоспроможність і експорт молочної продукції в Україні / М. О. Карпенко // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 98–102.
5. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Е. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 100–101.
6. Кіндзерський Ю. Проблема національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні / Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 19–29.
7. Кириленко І. Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 68–72.
8. Мазур Н. А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н. А. Мазур, М. С. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 127–129.
9. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
10. Пархомиць М. К. Організаційно-економічне забезпечення ефективного виробництва м'яса свиней у господарствах України (науково-практичні рекомендації) / М. К. Пархомиць, О. М. Павленко / За ред. док. екон. наук, проф. М. К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 28 с.
11. Пархомиць М. К. Наукове забезпечення ефективного розвитку молочного скотарства України (науково-практичні рекомендації) / М. К. Пархомиць, О. М. Павленко / За ред. докт. екон. наук, проф. М. К. Пархомця. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 41 с.
12. Пархомиць М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 345 с.
13. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. – 586 с.
14. Супіханов Б. К. Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б. К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 3–8.

УДК 636.2.033

**Пуцентейло П.Р.,
к.е.н., доцент, докторант
Тернопільський національний економічний університет**

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

Постановка проблеми. Для реалізації державної політики у сфері нарощування виробництва м'яса, зокрема високоякісної яловичини, здатної конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках України, ведеться робота з розвитку спеціалізованої галузі м'ясного скотарства. Стратегічним напрямом розвитку м'ясного скотарства в Україні в умовах ринку має бути рентабельне, прибуткове виробництво високоякісної конкурентоспроможної яловичини на основі реалізації генетичного потенціалу створених вітчизняних порід з використанням енерго- та ресурсозберігаючих технологій кормовиробництва та повноцінної годівлі худоби.

В організаційно-технологічний аспект м'ясного скотарства входять такі обов'язкові структурні елементи: вибір найбільш ефективної породи худоби для конкретних умов господарства; організація ефективної кормової бази; створення раціональної структури стада; вибір найбільш дієвих методів розведення тварин; використання прогресивних методів годування і утримання основного стада; вирощування племінного молодняка; вирощування і відгодівля надремонтного молодняка; ветеринарне обслуговування; комплексна механізація виробничих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичну роботу з виведення нових порід України і технологічне забезпечення функціонування галузі м'ясного скотарства здійснили В.П.Буркат, В.Г.Безуглий, М.В.Зубець, О.Л.Білозерський, В.О.Пабат, Д.Т.Вінничук, М.А.Кравченко, Д.Л.Левантин,